

Samen spelen, samenleven?

De sociale betekenis van sport in tijden van superdiversiteit

REDE

in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding
van het ambt van bijzonder hoogleraar Sportsociologie aan
de Universiteit van Amsterdam op woensdag 12 november 2014

door
Ramón Spaaij

NUR 756

ISBN

Vormgeving: Pencil**point** – Reclamemakers & Vormgevers, Woerden

Drukwerk:

Foto cover: ANP Photo

© **2014 Arko Sports Media, Nieuwegein**

Behoudens uitzondering door de wet gesteld mag, zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht, c.q. de uitgever van deze uitgave door de rechthebbende(n) gemachtigd namens hem (hen) op te treden, niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking.

De uitgever is met uitsluiting van ieder ander gerechtigd de door derden verschuldigde vergoedingen voor kopiëren, als bedoeld in art. 17 lid 2. Auteurswet 1912 en in het KB van 20 juni 1974 (Stb. 351) ex artikel 16b., te innen en/of daartoe in en buiten rechte op te treden.

*Mevrouw de rector magnificus,
Leden van het curatorium van de leerstoel Sportsociologie,
Leden van het bestuur van de Stichting W.J.H. Mulier Instituut,
Waarde collega's,
Beste familie en vrienden en overige toehoorders,*

Muhammad Ali, een van de grootste atleten aller tijden, schreef: “Wat sport ook mag zijn en beweren te zijn – vermakelijk, gespierd, commercieel, ruw, bevredigend – het is hoe dan ook een katalysator voor menselijke interactie” (Ali, 2001, p. xi; mijn vertaling). Sport is van betekenis voor hoe mensen met elkaar samenleven, het studieobject van de sociologie. Met het vraagteken in de titel van mijn oratie wil ik benadrukken dat deze betekenis niet alleen veelvormig en veelkleurig is, maar ook (tot op heden) onvoldoende gekend wordt. Bij de term ‘samen spelen’ kan eveneens een vraagteken worden geplaatst. Het is niet zo dat we in de huidige tijd niet meer met elkaar sporten en bewegen, maar de band tussen sportbeoefenaars en het traditionele kader voor sportdeelname – het verenigingsleven – is losser geworden, terwijl individueel en informeel beoefende sporten als fitness en hardlopen een enorme opmars hebben doorgemaakt. Deze ontwikkeling heeft belangrijke gevolgen voor instituties, bindingen en socialisatie in de sport en voor de bredere maatschappelijke betekenis van sport.¹

Ik zal eerst ingaan op de sociale en sociologische betekenis van sport. Vervolgens beschrijf ik de aanspraken die politiek en beleid van buitenaf op de sport doen en de gevolgen daarvan voor sociaalwetenschappelijk sportonderzoek in het algemeen en de sociologie van de sport in het bijzonder. Ik zal eindigen met mijn ideeën voor een onderzoeksprogramma naar de sociale betekenis van sport in tijden van superdiversiteit. Ik laat elk deel voorafgaan door een korte casuïstiek van individuele of collectieve zin- en betekenisgeving, waarmee ik het onderwerp van deze rede leven hoop in te blazen.

De sociologische betekenis van sport

“Sport was de ziel van het dorp.” John, inwoner van een Australisch plattelandsdorpje, haalt met de nodige melancholie herinneringen op. Het hele dorp liep uit als de plaatselijke vereniging Australian rules football ging spelen. De sociale scheidslijnen uit de grote stad waren afwezig, iedereen was gelijk bij de club, memoreert John. Zo probeerde de lokale bevolking zich te wapenen tegen de oprukkende moderne maatschappij met haar lossere bindingen. Maar de tijden zijn veranderd. Kleine familieboerderijen moesten plaatsmaken voor rationeel gerunde bedrijven. Gezinnen, en vooral ook jongeren, verlieten de streek om hun geluk elders te zoeken.

Ontvolking en vergrijzing waren het gevolg. Het groeiende tekort aan spelers en vrijwilligers luidde midden jaren negentig het einde van de plaatselijke club in. De club fuseerde weliswaar met een vereniging uit een nabijgelegen dorp, notabene de grote rivaal, maar voor John was niets meer hetzelfde. Het gevoel dat je met z'n allen deel uitmaakt van een collectiviteit is voorgoed verdwenen, meent John. "Het dorp is dood."²

Sport doet ertoe. De wereldwijde belangstelling voor sport in al haar gedaanten is de laatste decennia fors toegenomen. Sport wordt beoefend in georganiseerd en ongeorganiseerd verband, waarbij mensen steeds meer gebruik maken van het voortdurend vernieuwende en sterk gedifferentieerde aanbod van activiteiten dat zich grotendeels buiten sportverenigingen en onderwijsinstellingen heeft uitgekristalliseerd (Janssens, 2011; Breedveld, 2014). Maar daar blijft het niet bij, want voor het grote publiek is sport vooral ook iets waar men naar kijkt, over leest, over praat, over schrijft en over tweet.

De commerciële betekenis van sport in de hedendaagse maatschappij is niet te onderschatten. Sport is geen frivole bezigheid of onschuldig volksvermaak, maar *big business*. De mondiale sportindustrie wordt sterk beïnvloed door voortschrijdende processen van commercialisering, mediatisering en professionalisering, met belangrijke gevolgen voor de aard, organisatie, maatschappelijke positie en betekenis van sport (Crum, 1992; Westerbeek & Smith, 2002; Stokvis, 2003; Kunnen, 2004; Maguire, 2005, 2013; Van Bottenburg, 2006; Hutchins & Rowe, 2012). Deze ontwikkelingen maken van sportliefhebbers echter geen passieve consumenten. We mogen de alledaagse betekenissen van sport, zoals die door mensen als John zelf tot stand worden gebracht en ervaren, niet uit het oog verliezen (Carter, 2011; Crawford, 2004). Voor veel beoefenaars en liefhebbers van sport is de sportbeleving een persoonlijke en betekenisvolle aangelegenheid: het plezier van het bewegen, de kick van de inspanning, het gevoel fysiek bezig te zijn en je lichaam in conditie te houden, het belang van de groep of het team, de smaak van de overwinning, de pijn van de nederlaag.

Deze cognitieve, affectieve en lichamelijke sensaties krijgen hun culturele betekenis binnen de lokale, nationale, transnationale en virtuele gemeenschappen waarvan zij onderdeel uitmaken. Wie de nederlagen van het Nederlandse voetbalelftal in de finale van het WK 2010 en de halve finale van het WK 2014 heeft mogen aanschouwen, zal het niet zijn ontgaan dat sport krachtige uitingen van collectieve identificatie en emotionele betrokkenheid kan losmaken, ook wanneer wij feitelijk geen aandeel hebben in wat zich op het veld afspeelt. Ruud Stokvis, een van de grondleggers van de Nederlandse sociologie van de sport, stelt dat

sport sociale functies van religie heeft overgenomen met betrekking tot “het oproepen en versterken van het besef dat men deel uitmaakt van bepaalde collectiviteiten, zoals een dorp, stad of nationale staat” (Stokvis, 2008, p. 133). Sport is daarmee uitgegroeid tot een van de belangrijkste moderne bindmiddelen in westerse landen, betoogt Stokvis (2014).³ John, de Australische boer, had het zelf niet beter kunnen verwoorden.

In zijn prachtige boek over het ontstaan van het moderne India stelt Ramachandra Guha, India’s bekendste historicus, dat in maatschappelijk opzicht ogenschijnlijk perifere velden gebruikt kunnen worden om de maatschappelijke kern te belichten (Guha, 2002). Sport is zo’n maatschappelijk veld dat van de marge naar het centrum van de sociale en geesteswetenschappen dient te worden getrokken, vindt Guha. Niet als doel op zich, maar als middel om de moderne samenleving beter te kunnen begrijpen.⁴ Vrij vertaald: sport als spiegel van de samenleving. Sport is echter meer dan alleen een graadmeter van de sociaalculturele, economische en politieke verhoudingen in een samenleving. Ze kent ook een eigen dynamiek en genereert deels haar eigen betekenissen, identificaties, reguleringsprocessen en flows die omgekeerd ook andere maatschappelijke sectoren beïnvloeden.⁵ Sport vervult bijvoorbeeld een belangrijke rol in de wijze waarop individuen, groepen en samenlevingen vertellen wie zij zijn (en wie zij niet zijn) en tot een begrip komen van het eigene in de relatie tot anderen en het andere (Carrington & Andrews, 2013). John’s verhaal is hiervan een treffend voorbeeld. Dit alles maakt sport tot een vruchtbaar terrein voor de bestudering van cultuur, identiteit en maatschappelijke verhoudingen en ontwikkelingen.

De vraag die hieruit voortvloeit, is hoe sociologisch onderzoek naar sport een bijdrage kan leveren aan ons begrip van het samenleven. Het toepassen van bestaande theoretische modellen, concepten en methodieken uit de sociale wetenschappen op de sport om zo ons inzicht in de sportwereld te vergroten is een noodzakelijke, maar niet voldoende voorwaarde. De onderzoeksagenda kan mijns inziens ambitieuzer worden geformuleerd, door ons te richten op de vraag hoe onderzoek naar sport nieuwe kennis kan genereren die bijdraagt aan ons begrip van de centrale vraagstukken in de sociologie.⁶ Sport van de marge naar het centrum van sociaalwetenschappelijke kennisvorming, om Guha (2002) te parafraseren. Verderop in deze oratie zal ik hier een aantal voorstellen voor doen.

Van sport als doel naar sport als middel

Omar gebaart driftig naar zijn medespelers. “Dek je man!”, “Overspelen!”, roept hij. Eenmaal in balbezit voelt hij zich als een vis in het water. Hij doet trucjes, dolt met anderen en is dominant aanwezig. Ik herken hem

nauwelijks terug. Omar, die sinds enkele weken een project volgt waarmee geprobeerd wordt werkloze jongeren via sport in het onderwijs terug te brengen of aan een baan te helpen, is in het leslokaal en in andere sociale situaties muistil en houdt zich op de achtergrond. Maar tijdens het voetballen en basketballen in de zaal is hij mondig en voelt hij zich op zijn gemak. "Daar voel ik me thuis", zegt hij. Zijn beleving wordt gekleurd door zijn fysieke kapitaal: hij is technisch vaardig, snel en sterk. In de zaal is hij heer en meester.⁷

De vraag hoe sociaalwetenschappelijk onderzoek naar sport ons begrip van het samenleven kan vergroten komt op een interessant moment in de ontwikkeling van de sociologie van de sport. Internationaal gezien staat de sociologie van de sport behoorlijk goed op de kaart als gevolg van een institutionaliseringsproces dat zich sinds de jaren zestig voltrekt (Dunning, 2004; Malcolm, 2012). Gedurende deze periode zag een aantal belangrijke internationale verenigingen, netwerken en wetenschappelijke tijdschriften op het gebied van sociologie van de sport het levenslicht,⁸ alsmede enkele internationaal toonaangevende leerboeken (Coakley, 2014; Cashmore, 2010; Sage & Eitzen, 2013).⁹ Op basis van deze ontwikkelingen stellen zwaargewichten als de Britse socioloog Eric Dunning (2004) en de Amerikaanse socioloog William Kornblum (2013) dat de sociologie van de sport vandaag de dag een van de levendigste, spannendste en productiefste sociologische deeldisciplines is. Over deze stelling valt te twisten, maar het staat buiten kijf dat er binnen de academische beau monde voldoende kritische massa is om de ontwikkeling van de sociologie van de sport te bestendigen. Daarnaast lijkt de moederdiscipline sport steeds meer te gaan beschouwen als een legitiem onderwerp van onderwijs en onderzoek.¹⁰

De huidige ontwikkeling en positie van de sociologie van de sport kan niet los worden gezien van een belangrijke wetenschapsexterne factor: de aanspraken die politiek en beleid van buitenaf op de sport maken. Deze aanspraken kennen aan sport publieke waarden toe (Spaaij, 2013a; Van Bottenburg, 2013; Vermeulen, 2013) en positioneren deze als een middel voor het realiseren van belangrijk geachte maatschappelijke en overheidsdoeleinden. We zien hier een verschuiving van sport als doel op zich naar sport als beleidsinstrument, al is het gebruik van sport voor maatschappelijke doeleinden uiteraard geen nieuw verschijnsel (Hargreaves, 1986; Stewart, 1992).¹¹ Dit perspectief dicht de sport, en in het bijzonder de sportvereniging en sportprojecten, een instrumentele betekenis toe. Dat geldt met name bij het temmen van venijnige vraagstukken, zogenoemde *wicked problems* (Rittel & Webber, 1973; Van Delden, 2014), die zich nauwelijks laten oplossen met conventionele methoden.

Sociale cohesie, integratie, leefbaarheid, veiligheid en gezondheid zijn voorbeelden van vermeende *wicked problems* die in discursief worden gekoppeld aan sport en bewegen.

Sport biedt, in deze optiek, uitgelezen mogelijkheden voor opvoeding, onderwijs, samenlevingsopbouw, volksgezondheid en ontwikkelings samenwerking. In de beleidsnota 'De kracht van sport' uit 2008 schreef de toenmalige staatssecretaris van VWS Jet Bussemaker: "De maatschappelijke functie maakt de sport gewild én kansrijk voor het realiseren van belangrijke kabinetsdoelen: op het gebied van preventie en gezondheid, jeugdbeleid, onderwijs, waarden en normen, integratie, wijken, veiligheid en internationaal beleid" (VWS, 2008, p. 5). Eenzelfde boodschap is terug te vinden in tal van andere toonaangevende beleidsnota's van eerdere en latere data in binnen- en buitenland (bijvoorbeeld VWS, 2011a,b; VWS en BuZa, 2008; Verenigde Naties, 2008; vergelijk Van der Poel, 2008, pp. 51-56).¹² De ervaringen van en met Omar in het eerdergenoemde sportproject dienen in deze beleidscontext te worden beschouwd.

Sociologen zijn goed uitgerust om vernieuwende kennis te genereren over de waarde van sport bij de aanpak van hardnekkige maatschappelijke problemen. Niet alleen door de maatschappelijke en beleidseffecten van sport empirisch te staven, maar ook door kritische vragen te stellen en waarheidsclaims te deconstrueren.¹³ Dit laatste dient een belangrijke maatschappelijke functie, namelijk als een vorm van creatieve tegenspraak om het beleid en het publieke debat verder te helpen ontwikkelen. Creatieve tegenspraak, waarbij vraagstukken en veronderstellingen niet voor lief worden genomen, maar zelf ter sprake worden gebracht, is een van de kernfuncties van de sociologie.¹⁴ De Britse socioloog Joseph Maguire (2013) betoogt in dit verband dat de kritische en onafhankelijke functie van de sociologie van de sport teloor is gegaan, omdat de deeldiscipline een mondstuk van de commerciële sportindustrie is geworden. Dit doemscenario is voorbarig, maar signaleert wel het reële gevaar dat de maatschappij- en wetenschapskritische rol van de sociologie van de sport in het gedrang raakt.¹⁵

Laat ik dit punt illustreren aan de hand van de vermeende samenhang tussen sportdeelname, sociaal kapitaal en sociale cohesie, waarbij ik me gemakshalve beperk tot de Nederlandse context.¹⁶ Een dominante beleidsaannname is dat de sociale cohesie in de wijk verbetert als mensen met diverse achtergronden meer met elkaar sporten en bewegen. Onderzoekers hebben geprobeerd vast te stellen of sport daadwerkelijk sociale cohesie kan bevorderen en, zo ja, via welke mechanismen en onder welke condities dit effect plaatsvindt. Deze studies komen niet tot eenduidige conclusies over de samenhang tussen sportbeoefening en

sociale cohesie, maar bieden wel belangrijke inzichten die zeer beleidsrelevant zijn. De beleidsaspiraties, die in sport een belangrijk middel zien om sociale cohesie tot stand te brengen, blijken onvoldoende scherp te zijn geformuleerd en stoelen niet op veel bewijs over de veronderstelde effecten en mechanismen.

Sporten – in verenigingsverband, in projecten of op eigen initiatief – heeft een ontmoetings- en identiteitsfunctie die het aangaan of versterken van sociale banden kan bevorderen (Van der Meulen, 2007; Vermeulen, 2008; Vermeulen & Verweel, 2009). Het beoefenen van sport schept niet alleen de gelegenheid tot sociale binding, het kan ook sociale overbrugging bevorderen, bijvoorbeeld door het alledaags contact en het wederzijds respect en vertrouwen tussen etnische groepen te vergroten (Verweel, 2007; Verweel & Vermeulen, 2011). De samenhang tussen sportdeelname en sociale cohesie is echter sterk contextgebonden en het oorzakelijk verband is onduidelijk (Van den Broek, 2008; Breedveld, 2003). Een bepaalde mate van homogeniteit in sociaal en cultureel opzicht lijkt een positief effect te hebben op de bereidheid van mensen zich aan elkaar te binden (Spaaij, in druk; Walseth, 2008). Het is dan ook niet verwonderlijk dat sportdeelname vaak langs bestaande sociaalculturele scheidslijnen verloopt, waarbij sporters met dezelfde achtergrond elkaar opzoeken, bijvoorbeeld door in ‘vriendenteams’ te spelen (Van der Meulen, 2007).

De succesverhalen over sport als motor van integratie ten spijt, draagt gemengd sporten niet vanzelf bij tot meer sociaal gemengde bindingen. De impact van het onderling contact is vaak beperkt (Elling, 2002a; Krouwel et al., 2006; Veldboer et al., 2007). Verder blijkt dat etnische minderheden evenveel sociale bindingen opdoen in eigen verenigingen als in etnisch gemengde sportverenigingen, zij het dat het verschillende typen bindingen kan betreffen (Verweel et al., 2005). Deze bevindingen, die in lijn zijn met internationaal onderzoek (Spaaij, 2012; Theeboom et al., 2012), problematiseren de veronderstelling van sommige politici en beleidsmakers dat ‘allochtone sportverenigingen weinig hebben opgeleverd’ en dat sporten in eigen kring integratie tegenwerkt (Verdonk, 2008, p. 159). De huidige beleidsoffensieven in de sfeer van sport in de buurt, die zijn geënd op de ‘samen-moet-ideologie’ (Verweel, 2007, p. 23), komen zo in een ander licht te staan.

Dit voorbeeld illustreert hoe inzichten uit sociaalwetenschappelijk onderzoek het beleid en het publieke debat verder kunnen helpen ontwikkelen. Op basis van deze inzichten kunnen we op theoretisch niveau bijvoorbeeld kritische vraagtekens zetten bij de dominante beleidsvisie op sociale cohesie, die sterk de nadruk legt op sociale netwerken en veralgemeend vertrouwen, oftewel het sociaalkapitaalbegrip van de

Amerikaanse politicoloog Robert Putnam (Putnam, 1993, 2000).¹⁷ Deze benadering reduceert sociale ongelijkheid tot een kwestie van interpersoonlijk contact en vertrouwen, niet van uitbuiting en het afschermen van kansen, waardoor we sociale ongelijkheden creëren en bestendigen (Fine, 2001; Blokland, 2002; Blokland & Savage, 2008). Daartegenover staat een benadering, geïnspireerd op het sociaalkapitaalbegrip van Pierre Bourdieu, die de vinger legt op formele en informele praktijken en 'regels' in sociale netwerken en ruilrelaties die de toegang en participatie van (minderheids)groepen beperken en leiden tot ongelijkheden in hulpbronnen en kansen (Blokland, 2002; Spaaij, 2011). Deze benadering heeft zich de laatste jaren vertaald in vernieuwend onderzoek naar de schaduwzijden en perverse gevolgen van sociaal kapitaal in de sport. Dit onderzoek demonstreert bijvoorbeeld de wijzen waarop sociale connecties en wederzijds vertrouwen worden gemanipuleerd en misbruikt (Numerato & Baglione, 2012). Deze alternatieve sociologische betekenis van sociaal kapitaal blijft onderbelicht in de huidige beleidsdiscussies over sport, ondanks het feit dat het tegengaan van ongelijke kansverdeling nog altijd een belangrijke uitdaging is voor verantwoordelijke organisaties in en rond de sportwereld (Spaaij et al., 2014).

Door de aandacht te vestigen op vraagstukken van sociale binding, ongelijkheid en onderscheiding kunnen sociologen vernieuwende bijdragen leveren aan de sportwetenschap én aan maatschappelijke en beleidsdiscussies over sport. De Amerikaanse sociologen Kevin Delaney en Rick Eckstein spreken in dit verband over het 'nog onbenutte potentieel' van de sociologie van de sport (Eckstein et al., 2010). Deze vraagstukken sluiten naadloos aan bij de opdracht van mijn leerstoel, die breed is geformuleerd: de bestudering van de betekenis van sport voor de maatschappelijke ontwikkeling. De nadruk ligt daarbij op de invloed van sportbeoefening op zowel de kansen voor persoonlijke ontwikkeling als de ontwikkeling rond samenleven in stedelijke woonwijken. Ik zal nu mijn ideeën over een onderzoeksprogramma op dit gebied schetsen.

Sport in tijden van superdiversiteit: een onderzoeksagenda

Fanatiek voetballer Samatar is pas 22 jaar, maar nu al een van de meest ondernemende migranten in de wijk. Een culturele makelaar bij uitstek, die voortdurend mogelijkheden aanwendt om zijn cultureel kapitaal te vergroten en de Somalische gemeenschap vooruit te helpen. Samatar is drietalig, sociaal en cultureel bekwaam, leergierig en verstaat de kunst van het bruggen bouwen. Hij omschrijft deze eigenschappen als zijn kennis en knowhow van 'het systeem', die hij kan gebruiken om toegang te krijgen tot hogere sociale posities binnen een samenleving. De betekenis hiervan ligt voor hem echter vooral in de collectieve sfeer, namelijk het

welzijn van zijn familie en van de Somalische gemeenschap. Als vrijwilliger bij een mono-etnische voetbalvereniging helpt hij met het werven van nieuwe leden en fondsen, maar ook met het opbouwen van wederzijds vertrouwen tussen de Somalische gemeenschap, andere etnische groepen en overheidsinstanties. Aan dat vertrouwen ontbreekt het vaak, vindt hij. Zijn aspiratie: een voetbalvereniging waarbij iedereen welkom is en zich thuis kan voelen. "Een diverse, multiculturele club."¹⁸

Ik heb laten zien dat sport een aanzienlijke plaats heeft in de samenleving en in de sociologie. Ik heb voorbeelden gegeven van specifieke thema's op dit terrein, zoals identiteit, sociale binding, cohesie en ongelijkheid. In deze paragraaf verbind ik deze thema's met elkaar in een onderzoeksprogramma dat kennis beoogt te ontwikkelen op het gebied van de sociale betekenis en effecten van sport in de context van superdiverse steden.

De doelstelling van dit onderzoeksprogramma is tweeledig. Ten eerste tracht het de sociologie van de sport te verbinden met de moederdiscipline door aansluiting te vinden bij de kernvragen en theoretische en methodologische vernieuwingen binnen de sociologie. Op deze wijze kan hopelijk concreet invulling worden gegeven aan de eerdergenoemde uitdaging voor sportonderzoek om ons begrip van prangende sociologische en maatschappelijke vraagstukken te vergroten. Ik laat me daarbij leiden door een oriëntatie op drie thema's die mede de kern vormen van de Nederlandse en internationale sociologiebeoefening: cohesie en anomie (vraagstukken over sociale samenhang en solidariteit en het tegendeel daarvan: sociale desorganisatie en geweld); ongelijkheden (tussen bijvoorbeeld klassen, seksen, etnische groepen en landen); en cultuur en identiteit (vraagstukken over culturele verandering en identiteitsvorming) (KNAW, 2006; Engbersen & De Haan, 2006).¹⁹ Deze brede thema's behelzen belangrijke maatschappelijke verschijnselen die mensen aan den lijve ervaren en die van wezenlijke invloed zijn op de lokale, nationale en transnationale gemeenschappen waarvan wij deel uitmaken (Engbersen & De Haan, 2006). Ten tweede zal ik vanuit deze oriëntatie proberen een gefundeerde vertaling te maken naar praktische en beleidsrelevante kennis. Laat ik deze brede thema's vertalen naar een concrete onderzoeksagenda.

Thuis voelen in en door sport

Sport biedt kansen voor sociale binding en cohesie, maar we weten relatief weinig over hoe (en voor wie) die kansen zich in de praktijk uitbetalen en waar en onder welke condities zij juist contraproductief werken door ongelijkheden en tegenstellingen te versterken (Breedveld, 2014).

Dit vraagstuk is, zoals reeds aangegeven, de afgelopen jaren voornamelijk met behulp van het begrip sociaal kapitaal onderzocht.²⁰ Enigszins provocerend zou ik willen stellen dat wij het gevaar lopen dat er geen vernieuwing van kennis meer plaatsvindt, maar verzadiging. Een bekend risico van beleidsonderzoek is dat het vaksociologische vragen uit het oog verliest dan wel op een onkritische manier toepast (De Vries, 2011). Vooral dat laatste is thans aan de orde, omdat sociaal kapitaal vaak wordt opgevat als een soort wonderolie die je op maatschappelijke kwalen smeert, waarna de kwalen zullen genezen (De Vries, 2011, p. 11). Mocht het begrip ‘sociaal kapitaal’ zijn waarde willen behouden als sociologisch concept, dan dient het sociaalkapitaalbegrip van Pierre Bourdieu en met name ook de messcherpe kritiek van econoom Ben Fine zeer serieus te worden genomen (Bourdieu, 1986; Wacquant & Bourdieu, 1992; Fine, 2001, 2010).

Een bijkomend probleem is dat sociale cohesie en sociaal kapitaal soms min of meer als synoniemen worden gehanteerd, terwijl juist een analytisch onderscheid dient te worden aangebracht tussen beide begrippen. Sociale cohesie is een macrobegrip, terwijl sociaal kapitaal zich op een lager schaalniveau voordoet, namelijk dat van interpersoonlijke en groepsrelaties (Chan et al., 2006; Jenson, 2010). Sociaal kapitaal is slechts een van de bestanddelen van sociale cohesie, naast bijvoorbeeld de gelijke verdeling van materiële welvaart (Kearns & Forrest, 2000; Wilkinson & Pickett, 2009).

Op theoretisch niveau valt mijns inziens meer rendement te halen uit vernieuwende sociologische concepten die zeer relevant zijn voor de discussie over sociale binding en cohesie in en door sport. *Belonging* en *home*, in de betekenis van ‘ergens bij horen’ of ‘zich thuis voelen’, zijn twee begrippen die de laatste jaren op theoretisch niveau bijzonder goed zijn uitgewerkt (Yuval-Davis, 2011; Duyvendak, 2011; vergelijk Antonsich, 2010). Zich thuis voelen is een dynamisch proces waar individuele en collectieve emoties, betekenisgevingsprocessen en handelingen aan ten grondslag liggen, maar dat sterk wordt beïnvloed door sociale en institutionele machtsverhoudingen en hieraan gerelateerde in- en uitsluitingsmechanismen. Dit samenspel van persoonlijke affectieve bindingen en bredere machtsrelaties wordt in de literatuur aangeduid als de *politics of belonging*.

Sport is een van de publieke domeinen waar deze processen zich afspeelen. Er worden verschillende vormen van thuis voelen gecreëerd in en door sport, maar die zijn niet voor iedereen even toegankelijk (Spaaij, in druk). Belangrijke onderzoeksvragen zijn: Waar en onder welke omstandigheden voelen mensen zich (niet) thuis in de sport? Bestaan er in dit verband verschillen tussen georganiseerde en ongeorganiseerde vormen

van sport en tussen verschillende wijken, steden of landen? Welke processen zijn hierop van invloed? Welke hulpbronnen wenden individuen aan om *belonging* tot stand te brengen – cultureel, economisch en sociaal kapitaal (Bourdieu, 1986), maar ook, zoals Omar, fysiek kapitaal (Wacquant, 2004; Shilling, 2012)? Hoe worden gevoelens van zich (niet) thuis voelen in de sport bevorderd of belemmerd door macro- en mesostructurele factoren, zoals culturele diversiteit, sociaaleconomische condities en politieke verhoudingen en strijd? Wat zijn de ‘optimale’ voorwaarden om je thuis te voelen in de sport en hoe kunnen deze voorwaarden worden geschapen?

Als bijzonder hoogleraar wil ik deze vragen bestuderen met betrekking tot de leefwereld en ervaringen van immigranten en andere minderheidsgroepen. Ik ben daarbij vooral geïnteresseerd in hoe deze vragen zich laten beantwoorden in tijden van superdiversiteit. De toenemende sociale en culturele diversiteit in grote steden heeft gevolgen voor sociale interacties en voor ongelijkheden en kansen. De antropoloog Steven Vertovec spreekt in dit verband van superdiversiteit, oftewel de diversificatie van diversiteit. Hij doelt niet alleen op de versnippering in de etnische, taalkundige, culturele, religieuze en sociaaleconomische achtergronden van stedelingen, maar ook op de interactie tussen deze verschillende variabelen die bepalen waar, hoe en met wie mensen leven (Vertovec, 2007).²¹ Superdiverse steden zijn steden waar vroeg of laat alle groepen een minderheid zijn. Er bestaat in deze steden geen dominante meerderheidsgroep meer en voor de oude meerderheidsgroep komt geen nieuwe meerderheidsgroep in de plaats (Crul et al., 2013). Superdiversiteit heeft dus niet alleen betrekking op mensen in de marge, maar zit in het hele sociale systeem ingebakken (Severiens, 2014). Zij wordt geleefd in de micropolitiek van alledaagse interacties en omgangsvormen; niet alleen in de wijk, in de school of op het werk, maar ook in de sportvereniging, in informele sportgroepen en in fitnesscentra. Superdiversiteit biedt kansen voor nieuwe, hybride bindingen en identificaties, maar roept ook onzekerheid en weerstand op, bijvoorbeeld met betrekking tot de vraag wie waarbij mag, kan en wil horen en onder welke voorwaarden of regels.

Sommige vormen van diversiteit, zoals gender, leeftijd en etniciteit, zijn reeds uitgebreid onderzocht in relatie tot sport. Het begrip ‘superdiversiteit’ werpt nieuwe vragen op voor onderzoek en beleid door de aandacht te vestigen op de diversificatie van diversiteit, op de samenwerking tussen verschillende vormen van diversiteit en op nieuwe en oude ongelijkheden. Een belangrijke vraag is hoe superdiversiteit wordt geleefd en beleefd in de beoefening en organisatie van sportactiviteiten en wat de gevolgen zijn voor sociale interacties, voor de omgang met

verschillen en voor de *politics of belonging*. Deze vraag vergt een multi-dimensionaal en intersectioneel perspectief: multidimensionaal, omdat de diversiteit die de samenleving kenmerkt niet is te vatten in eendimensionale termen als bijvoorbeeld etniciteit; en intersectioneel, omdat de aandacht komt te liggen op de wisselwerking tussen verschillende vormen van diversiteit.

Het belang van dit vraagstuk zal de komende jaren verder toenemen door de groei en bestendiging van superdiverse sportverbanden in grote steden. Geïnspireerd door het levensverhaal van Samatar, de Somalische voetballer, ben ik vooral ook geïnteresseerd in de rol van *cultural brokerage*, waarbij ondernemende migranten als culturele makelaars een spilfunctie kunnen hebben in de organisatie en beoefening van sport in superdiverse buurten. In hoeverre en onder welke sociale omstandigheden vervullen migranten en andere minderheidsgroepen sleutelrollen in het smeden van 'sportieve coalities' (Sociaal Platform Rotterdam, 2007) in superdiverse stadswijken? Welke vormen van (poly)cultureel en symbolisch kapitaal wenden zij daarbij aan en verwerven zij?²² Welke mogelijkheden bieden die op hun beurt voor nieuwe vormen van sociale binding, *belonging* en sociale mobiliteit? Het is wenselijk deze vragen te bezien met betrekking tot het totale sportaanbod in superdiverse wijken – sportverenigingen, maar ook informele sportgroepen, projecten, trapveldjes en gemeentelijke en private sportcentra.

Schaduwzijden van sport in de superdiverse stad

Sport is een tweesnijdend zwaard dat in- en uitsluiting tot gevolg heeft (Elling, 2002b, 2007; Verweel, 2007; Spaaij et al., 2014). De schaduwzijden van sport kunnen nieuwe betekenissen aannemen in superdiverse steden met veelkleurige alledaagse omgangsvormen en met nieuwe en oude sociaalculturele en sociaaleconomische scheidingslijnen. Het onderzoek voor de leerstoel zal zich tevens richten op deze schaduwzijden, waarbij ik geweld op en rond het sportveld onder de loep wil nemen. Het zal u niet zijn ontgaan dat met name het voetbal na ernstige geweldsincidenten behoorlijk negatief in de publiciteit is komen te staan. Zo negatief zelfs, dat er een nieuw nationaal beleidsoffensief is ingezet om een veiliger, pedagogisch verantwoord sportklimaat te creëren door ongewenst gedrag hard aan te pakken en gewenst gedrag te stimuleren (VWS, 2011; NOC*NSF, 2012; KNVB, 2013; Romijn et al., 2013). Ook de strijd tegen het voetbalvandalisme duurt nog altijd voort, waarbij steeds zwaardere beleidsmiddelen worden ingezet om relschoppers te weren en te straffen (Spaaij, 2013b).

Dit geweldsvraagstuk is *a sort of homecoming*.²³ Vier jaar lang heb ik aan de Universiteit van Amsterdam mogen zwoegen aan een proefschrift

over voetbalvandalisme en ook sindsdien heb ik mij beziggehouden met dit onderwerp (ondere andere Spaaij, 2007, 2008a, 2008b, 2013b; Spaaij & Anderson, 2010). Ook vanuit de leerstoel zal ik de draad van dit onderzoek oppakken, maar ik zal er een nieuwe invulling aan geven. De uitdaging die ik mijzelf stel, is om een brug te slaan tussen supportersgeweld enerzijds en geweld op en rond het sportveld in de superdiverse stadswijk anderzijds. Ik laat me daarbij leiden door vragen als: Onder welke sociale omstandigheden vertonen jongeren gewelddadig gedrag op of rond het sportveld? Wat is hierbij de rol van sociale normen, sociale interacties, identiteit en mannelijkheid? Maar ook: Wat zijn de gevolgen van de regulering en sociale controle van gedrag voor het gevoel van *belonging* onder sporters en toeschouwers?

Net als bij andere vormen van publiek geweld (Schuyt, 2006; Ray, 2011), vergen deze vragen een interdisciplinaire benadering. Aan zo'n interdisciplinair verklarenskader ontbreekt het nog, omdat sportgeweld hoofdzakelijk vanuit elke discipline afzonderlijk wordt bestudeerd (Young, 2012; Spaaij, 2014). Een belangrijke uitdaging voor onderzoek is om een samenhang te vinden tussen micro-, meso- en macrosociale factoren en tussen de voor- en achtergronden van sportgerelateerd geweld (Spaaij, 2014). Ook op dit terrein kan de sociologie van de sport aansluiting vinden bij de kernvragen en theoretische vernieuwingen van de moederdiscipline (bijvoorbeeld Walby, 2013; Collins, 2008, 2013; Weenink, 2014). Als bijzonder hoogleraar zal ik deze uitdaging aangaan in nauwe samenwerking met mijn Amsterdamse en Utrechtse collega's.²⁴

Dankwoord

Het is geen toeval dat deze leerstoel aan de Universiteit van Amsterdam is gevestigd. Amsterdam is niet alleen de eerste superdiverse stad in Nederland, maar ook een sportstad *par excellence*. De UvA is de ideale omgeving om het in deze rede geformuleerde onderzoeksprogramma tot uitvoer te brengen. De universiteit is al behoorlijk *sportminded* (Stuij & Stokvis, 2010) en dit zal de komende jaren waarschijnlijk verder toenemen in het kader van het Amsterdam Institute of Sport Science (AISS), een nieuw onderzoeksinstituut dat sport in de hoofdstad naar een hoger plan wil helpen.

Ik dank het College van Bestuur van de Universiteit en het bestuur van de Faculteit Maatschappij- en Gedragwetenschappen voor het in mij gestelde vertrouwen. Daarnaast wil ik de Stichting W.J.H. Mulier Instituut danken voor het mogelijk maken van de leerstoel. Victoria University, en in het bijzonder Hans Westerbeek, ben ik zeer erkentelijk voor de ruimte die mij wordt geboden om een leerstoel te bekleden in het verre, koude Nederland.

Ik zie uit naar mijn hernieuwde samenwerking met de ‘Amsterdamse’ sociologen. In deze oratie heeft u begrippen als *belonging*, sociaal kapitaal, superdiversiteit en geweld langs horen komen. Aan al deze concepten hebben UvA-sociologen een belangrijke bijdrage geleverd. Geen wonder dat zij internationaal zeer hoog staan aangeschreven! Ik beschouw deze leerstoel daarom niet alleen als een soort van thuiskomst, maar ook als een enorme kans om het sociologische vak beter in de vingers te krijgen. Voor die kans ben ik u allen zeer erkentelijk. Twee personen wil ik apart noemen. Bij Kees Schuyt heb ik het vak geleerd. Kees, de voorspellende waarde van sociologische kennis mag dan ter discussie staan, maar jij zag het verdomde goed toen je kort voor mijn promotie voorspelde dat ik binnen afzienbare tijd ‘voetbalprofessor’ zou worden. Zonder jou had ik hier niet gestaan. Van Ruud Stokvis, *founding father* van de Amsterdamse sociologie van de sport, heb ik eveneens enorm veel geleerd. Ruud, jij hebt mijn fascinatie en gedrevenheid voor de sociologie van de sport als geen ander aangewakkerd. Ik ben je daarvoor zeer dankbaar en kijk met plezier uit naar verdere discussie.

De afgelopen jaren heb ik mogen proeven van het intellectueel kapitaal, de positieve energie en de ondernemingsgeest van mijn Utrechtse collega’s. In het bijzonder wil ik Maarten van Bottenburg, zelf ook een product van de Amsterdamse sociologie, bedanken voor zijn onaflatend enthousiasme en voor de warme manier waarop hij me heeft ontvangen. Ik verheug me op onze toekomstige samenwerking. Ik ben de Universiteit Utrecht tevens erkentelijk voor het mede mogelijk maken van de leerstoel.

Tot slot bedank ik mijn familie en vrienden. Papa, mama en Ingmar, jullie gaan mij de komende jaren weer vaker zien, maar ik heb gedurende mijn buitenlands avontuur ook altijd op jullie liefde en steun mogen rekenen. *Alison, thank you for your unbridled support and for joining me on this new adventure.* En Flynn en Lukas, hoewel ik graag met een sociologische blik naar sport kijk, beloof ik jullie het plezier van samen voetballen en cricket spelen niet te zullen ontnemen.

Ik heb gezegd.

Noten

1. De opkomst van 'lichte gemeenschappen', waarin sociale bindingen losser, vrijblijvender, informeler en van kortere duur zijn, is hiervan een belangrijk voorbeeld (Duyvendak & Hurenkamp, 2004; Dekker & De Hart, 2009). Hoe deze veranderingen hun weerslag vinden in de sportwereld wordt geschetst in Van Bottenburg, 2004, O'Connor & Brown, 2007, Scheerder et al., 2008 en Van den Berg & Tiessen-Raaphorst, 2010. Het NWO-project 'Lid van de club: georganiseerd sporten en veranderende verbondenheid' (2013-2017), geleid door Maarten van Bottenburg, richt zich op de veranderende betekenis van clublidmaatschap voor sporters en de gevolgen daarvan voor instituties en bindingen in de sportwereld.
2. Gebaseerd op een persoonlijk interview met deze boer. John is een pseudoniem. Zie over dit project Spaaij, 2009b, 2011.
3. Een mooie illustratie van de religieuze functies van sport is Buzz Bissingers spraakmakende boek *Friday Night Lights*, dat de rol van American football in het Texaanse stadje Odessa beschrijft (Bissinger, 2000). Het boek is verfilmd en vormde tevens de inspiratie voor de gelijknamige televisieserie.
4. In Guha's eigen woorden: "*as my chief source of illustrative example*". Guha, 2002, p. xv.
5. Zowel Pierre Bourdieu als figuratiesociologen spreken in dit verband over het relatief autonome karakter van sport, al geven zij aan dit begrip een verschillende theoretische invulling (Bourdieu, 1978, 1984; Dunning, 1999; Van Gestel, 2007).
6. De sociologie van de sport staat niet op zichzelf in deze. Zo trekken Niko Besnier en Susan Brownell een vergelijkbare conclusie over de antropologie van sport (Besnier & Brownell, 2012).
7. Fragment uit persoonlijk observatieverslag. Omar is een pseudoniem. Zie over dit project Spaaij, 2009a, 2011 en Spaaij et al. 2013.
8. De prominentste internationale verenigingen zijn de International Sociology of Sport Association (ISSA), European Association for Sport Sociology (EASS), North American Society for the Sociology of Sport (NASSS) en de Asociación Latinoamericana de Estudios Socioculturales del Deporte (ALESDE). Daarnaast bestaan in sommige landen ook nationale verenigingen of studiegroepen, zoals de Société de Sociologie du Sport de Langue Française (3SLF), Japan Society for Sport Sociology, Korean Society for the Sociology of Sport en de officiële *thematic groups* en onderzoekssecties binnen de Britse, Spaanse, Australische en Zwitserse sociologische verenigingen en binnen de Duitse vereniging voor sportwetenschap. In Nederland bestaat een dergelijke nationale vereniging of onderzoeksgroep niet, maar Nederlandse sociologen participeren wel in internationale verenigingen zoals ISSA en EASS. Belangrijke wetenschappelijke tijdschriften zijn onder andere de *International Review for the Sociology of Sport*, *Journal of Sport and Social Issues* en *Sociology of Sport Journal*, maar sportsociologen publiceren ook in tal van andere sportwetenschappelijke en sociologische tijdschriften.
9. Van *Sports in Society: Issues and Controversies* van Jay Coakley is inmiddels een elfde druk verschenen. Er bestaan tevens aangepaste versies van het leerboek voor het

- Brits, Zuid-Afrikaans en Australisch en Nieuw-Zeelands hoger onderwijs. Voor de Nederlandse en Vlaamse markt zijn er ook Stokvis, 2010 en De Knop et al., 2006.
10. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de recente speciale uitgaven van toonaangevende wetenschappelijke tijdschriften als *The British Journal of Sociology* (2012), *Sociology* (2012) en *Global Networks* (2007) en de overzichtsartikelen die de laatste jaren op uitnodiging werden geschreven voor de *Annual Review of Sociology* en *Sociology Compass*. De American Sociological Association gaf tevens een bronnenboek uit voor onderwijs op het gebied van sociologie van de sport (Longest, 2008). Deze kruisbestuiving betekent dat de grenzen van de sociologie van de sport ten opzichte van andere sociologische deeldisciplines fluïde en aan verandering onderhevig zijn (Malcolm, 2012). Ik vind de veelgehoorde kritiek dat de sportsociologie systematisch wordt gemarginaliseerd door de moederdiscipline dan ook overtrokken. Deze kritiek is onder meer terug te vinden in Bairner, 2012, Eckstein et al., 2010, Dart, in druk, Van Gestel, 2007 en, een kwart eeuw geleden, in Bourdieu, 1988.
 11. Volgens de Britse hoogleraar Michael Collins vindt in zijn land thans een verschuiving in de omgekeerde richting plaats, van *'sport for good'* naar *'sport for sport's sake'* (Collins, 2010). Uitzondering hierop is de inzet van sport voor de volksgezondheid. Collins schrijft deze verschuiving deels toe aan de overheidsinvesteringen in topsportontwikkeling in het kader van de Olympische Spelen van 2012 in Londen. Overigens wordt ook van grote sportevenementen steeds meer economische, sociale en culturele nalatenschap (*legacy*) verwacht. Zie hierover bijvoorbeeld Heere, 2012.
 12. Ik ga in deze rede voorbij aan het gedetailleerd bespreken van de inhoud van deze nota's.
 13. Norbert Elias karakteriseert de socioloog als een mythejager, een ontmaskeraar van valse illusies en al dan niet bewuste vertekeningen van de sociale werkelijkheid (Elias, 1971).
 14. Ik beseef echter dat de onafhankelijke opstelling van onderzoekers onder druk staat (Duyvendak, 2006).
 15. Burawoy (2005) onderscheidt vier rollen die de sociologie moet vervullen: vak-, beleids-, publieke en kritische sociologie. De uitdaging is om deze vier rollen in evenwicht en op elkaar betrokken te houden (zie ook De Vries, 2011; NSV, 2013). De sociologie van de sport staat voor eenzelfde uitdaging.
 16. Bestaand onderzoek heeft vooral betrekking op de relatie tussen het beoefenen van sport en sociale cohesie, en minder op de samenhang tussen sociale cohesie en het als toeschouwer, televisiekijker of krantenlezer betrokken zijn bij de sport (Breedveld, 2003, p. 248).
 17. Zie hoofdstuk 5 in Schuyt, 2006 voor een prikkelende uiteenzetting van de verschillende sociologische betekenissen van sociale cohesie.
 18. Gebaseerd op een reeks persoonlijke interviews en ontmoetingen met Samatar (pseudoniem) en zijn naasten. Zie over dit project Spaaij, 2011.
 19. De KNAW-verkenningcommissie sociologie onderscheidt tevens een vierde onderzoeksveld, namelijk schaalvergroting, ofwel 'vraagstukken van economische, cultu-

rele en politieke internationalisering en de veranderende betekenis van nationale staten' (KNAW, 2006, p. 14). Dit thema kwam aan het begin van deze oratie nadrukkelijk aan de orde, maar staat in mijn eigen onderzoeksprogramma minder centraal. Toch zijn de thema's die de kern vormen van het onderzoeksprogramma niet los te zien van schaalvergroting, omdat schaalvergroting betekenis heeft voor de handelingsoriëntaties van sociale actoren. Overigens is schaalvergroting, en in het bijzonder mondialisering, een dominant onderzoeksthema in de sociologie van de sport (bijvoorbeeld Miller et al., 2001; Van Bottenburg, 2001; Maguire, 2005, 2011; Giulianotti & Robertson, 2007, 2009; Carter, 2011).

20. Ook mijn eigen onderzoek reken ik daartoe, bijvoorbeeld Spaaij, 2009a,b, 2011, 2012a,b.
21. In Nederland en België is het begrip 'superdiversiteit' toegepast door onder anderen Maurice Crul, Baukje Prins, Sabine Severiens en Dirk Geldof (Crul et al., 2013; Prins, 2007; Severiens, 2014; Geldof, 2013).
22. Het begrip 'polycultureel kapitaal' is geïntroduceerd door Karlo Mila-Schaaf (2010) in haar promotieonderzoek naar Polynesische jongeren van de tweede generatie die opgroeien in Nieuw-Zeeland.
23. *A Sort of Homecoming* is het openingsnummer van het U2-album *The Unforgettable Fire* (Island Records, 1984).
24. Bijvoorbeeld in het lopend onderzoek 'Gewelddadig gedrag van jongeren op het voetbalveld', waarin ik samenwerk met Maarten van Bottenburg, Jeroen Vermeulen en andere onderzoekers van de Universiteit Utrecht.

Referenties

- Ali, M. (2001). Foreword. In: R. Lapchik (red.), *Smashing Barriers: Race and Sport in the New Millennium* (p. xi). Lanham, MD: Madison Books
- Antonsich, M. (2010). Searching for belonging: An analytical framework. *Geography Compass* 4(6): 644-659
- Bairner, A. (2012). For a sociology of sport. *Sociology of Sport Journal* 29(1): 102-117
- Berg, E. van den & Tiessen-Raaphorst, A. (2010). Doe-het-zelf in de sport: informele groepen in de sportloopbaan. In: A. Tiessen-Raaphorst, D. Verbeek, J. de Haan & K. Breedveld (red.), *Sport: een leven lang. Rapportage Sport 2010* (pp. 189-203). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Mulier Instituut
- Besnier, N. & Brownell, S. (2012). Sport, modernity, and the body. *Annual Review of Anthropology* 41: 443-459
- Bissinger, H.G. (2000). *Friday Night Lights*. Boston, MA: Da Capo Press
- Blokland, T. (2002). Waarom de populariteit van Putnam zorgwekkend is: een bespreking van Robert Putnams benadering van sociaal kapitaal. *Beleid en Maatschappij* 29(2): 101-109
- Blokland, T. & Savage, M. (red.) (2008). *Networked Urbanism: Social Capital in the City*. Aldershot: Ashgate
- Bottenburg, M. van (2001). *Global Games*. Urbana, IL: University of Illinois Press

- Bottenburg, M. van (2004). Individueel en collectief gedrag in de sport. In: J.W. Duyvendak & M. Hurenkamp (red.), *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid* (pp. 85-103). Amsterdam: Van Gennep
- Bottenburg, M. van (2006). *Het kapitaal van de sport*. Oratie uitgesproken op 18 oktober 2006, Universiteit Utrecht.
- Bottenburg, M. van (2013). Passion alone is no longer enough: The reframing of elite sport from a private trouble to a public issue. In: P. Leisink, P. Boselie, M. van Bottenburg & D.M. Hosking (red.), *Managing Social Issues: A Public Values Perspective* (pp. 126-141). Brookfield en Cheltenham: Edward Elgar
- Bourdieu, P. (1978). Sport and social class. *Social Science Information* 17(6): 819-840
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In: J. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). New York: Greenwood Press
- Bourdieu, P. (1988). Program for a sociology of sport. *Sociology of Sport Journal* 5: 153-161
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago, IL: University of Chicago Press
- Breedveld, K. (2003). Sport en cohesie: de relatie tussen sportdeelname en sociaal kapitaal. In: K. Breedveld (red.), *Rapportage Sport 2003* (pp. 247-283). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Breedveld, K. (2014). *Sportparticipatie: uitdagingen voor wetenschap en beleid*, Oratie uitgesproken op 16 april 2014, Radboud Universiteit Nijmegen
- Broek, A. van den (2008). Vrijtijdsbesteding als bron van binding in multi-etnisch Nederland? In: P. Schnabel, R. Bijl & J. de Hart (red.), *Betrekkelijke betrokkenheid: Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008* (pp. 341-364). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Burawoy, M. (2005). For public sociology. *American Sociological Review* 70(1): 4-28
- Carrington, B. & Andrews, D.L. (2013). Introduction: Sport as escape, struggle, and art. In: D.L. Andrews & B. Carrington (red.), *A Companion to Sport* (pp. 1-16). Malden, MA: Wiley Blackwell
- Carter, T. (2011). *In Foreign Fields: The Politics and Experiences of Transnational Sport Migration*. Londen: Pluto Press
- Cashmore, E. (2010). *Making Sense of Sports* (vijfde editie). Londen: Routledge
- Chan, J., To, H. & Chan, E. (2006). Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research. *Social Indicators Research* 75(2): 273-302
- Coakley, J. (2014). *Sports in Society: Issues and Controversies* (elfde editie). New York: McGraw-Hill
- Collins, M. (2010). From 'sport for good' to 'sport for sport's sake' – not a good move for sports development. *International Journal of Sport Policy and Politics* 2(3): 367-369
- Collins, R. (2008). *Violence: A Micro-Sociological Theory*. Princeton, NJ: Princeton University Press
- Collins, R. (2013). Entering and leaving the tunnel of violence: Micro-sociological dynamics of emotional entrainment in violent interactions. *Current Sociology* 61(2): 132-151

- Crawford, G. (2004). *Consuming Sport*. Londen: Routledge
- Crul, M., Schneider, J. & Lelie, F. (2013). *Super-diversity: A New Perspective on Integration*. Amsterdam: VU University Press
- Crum, B. (1992). *Over versporting van de samenleving: reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid*. Utrecht: Tirion Uitgevers
- Dart, J. (in druk). Sports review: A content analysis of the International Review for the Sociology of Sport, the Journal of Sport and Social Issues and the Sociology of Sport Journal across 25 years. *International Review for the Sociology of Sport*, DOI: 10.1177/1012690212465736
- Dekker, P. & Hart, J. de (2009). Vrijwilligerswerk vanuit de civil society. In: P. Dekker & J. de Hart (red.), *Vrijwilligerswerk in meervoud* (pp. 17-39). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Delden, P. van (2014). *Wicked problems: venijnige vraagstukken als vuurproef voor de publieke dienstverlening*. Utrecht: AEF/Tias Business School Tilburg
- Dunning, E. (1999). *Sport Matters: Sociological Studies of Sport, Violence and Civilization*. Londen: Routledge
- Dunning, E. (2004). Sociology of sport in the balance: Critical reflections on some recent and more enduring trends. *Sport in Society* 7(1): 1-24
- Duyvendak, J.W. (2006). De toekomst van beleidsonderzoek: Enkele gedachten over bruikbaarheid, wetenschappelijkheid, onafhankelijkheid, normativiteit en feitelijheid. In: G. Engbersen & J. de Haan (red.), *Balans en toekomst van de sociologie* (pp. 277-283). Amsterdam: Pallas Publications
- Duyvendak, J.W. (2011). *The Politics of Home: Belonging and Nostalgia in Western Europe and the United States*. New York: Palgrave Macmillan
- Duyvendak, J.W. & Hurenkamp, M. (red.) (2004). *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Amsterdam: Van Gennep
- Eckstein, R., Moss, D.M. & Delaney, K.J. (2010). Sports sociology's still untapped potential. *Sociological Forum* 25(3): 500-518
- Elias, N. (1971). *Wat is sociologie?* (Nederlandse vertaling van *Was ist Soziologie?*). Utrecht: Het Spectrum
- Elling, A. (2002a). 'We zijn vrienden in het veld': grenzen aan sociale binding en 'verbroedering' door sport. *Pedagogiek* 24(4): 342-360
- Elling, A. (2002b). 'Ze zijn er (niet) voor gebouwd': in- en uitsluiting in de sport naar sekse en etniciteit. Nieuwegein: Arko Sports Media
- Elling, A. (2007). *Het voordeel van thuis spelen: sociale betekenissen en in- en uitsluitingsmechanismen in sportloopbanen*. Nieuwegein: Arko Sports Media
- Engbersen, G. & Haan, J. de (2006). Sociologische perspectieven in de Nederlandse sociologie. In: G. Engbersen & J. de Haan (red.), *Balans en toekomst van de sociologie* (pp. 9-21). Amsterdam: Pallas Publications
- Fine, B. (2001). *Social Capital versus Social Theory: Political Economy and Social Science at the Turn of the Millennium*. Londen: Routledge
- Fine, B. (2010). *Theories of Social Capital: Researchers Behaving Badly*. Londen: Pluto Press
- Geldof, D. (2013). *Superdiversiteit. Hoe migratie onze samenleving verandert*. Leuven: Acco

- Gestel, J. van (2007). *Figuraties in de sport*. Gent: Academia Press
- Giulianotti, R. & Robertson, R. (red.) (2007). *Globalization and Sport*. Oxford: Blackwell
- Giulianotti, R. & Robertson, R. (2009). *Globalization and Football*. Londen: Sage
- Guha, R. (2002). *A Corner of a Foreign Field: The Indian History of a British Sport*. Londen: Picador
- Hargreaves, J. (1986). *Sport, Power and Culture: A Social and Historical Analysis of Popular Sports in Britain*. Cambridge: Polity
- Heere, B. (2012). *Het olympisch speeltje. De waarde van sport*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Atlas Contact
- Hutchins, B. & Rowe, D. (2012). *Sport Beyond Television: The Internet, Digital Media and the Rise of Networked Media Sport*. Londen: Routledge
- Janssens, J. (2011). *De prijs van vrijwilligerswerk: professionalisering, innovatie en veranderingsresistentie in de sport*. Amsterdam: HvA Publicaties
- Jenson, J. (2010). *Defining and Measuring Social Cohesion*. Londen: Commonwealth Secretariat/UNRISD
- Kearns, A. & Forrest, R. (2000). Social cohesion and multilevel urban governance. *Urban Studies* 37(5/6): 995-1017
- KNAW (2006). *Samenleven en samenwerken. Een toekomst voor de Nederlandse sociologie*. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
- Knop, P. de, Scheerder, J. & Vanreusel, B. (2006). *Sportsociologie: het spel en de spelers* (tweede druk). Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg
- Kornblum, W. (2013). Reconsidering the sociology of sports. *Contemporary Sociology* 42(5): 706-712
- Krouwel, A., Boonstra, N., Duyvendak, J.W. & Veldboer, L. (2006). A good sport? Research into the capacity of recreational sport to integrate Dutch minorities. *International Review for the Sociology of Sport* 41(2): 165-180
- Kunnen, R. (2004). *De nieuwe sportwereld. De opkomst en ontwikkeling van de mediasport en het mediasportpubliek*. Nieuwegein: Arko Sports Media
- Longest, K.C. (red.) (2008). *ASA Teaching Resources: Sociology of Sport* (vierde editie). Washington, DC: American Sociological Association
- Maguire, J. (2005). *Power and Global Sport: Zones of Prestige, Emulation and Resistance*. Londen: Routledge
- Maguire, J. (2011). Globalization and sport: Beyond the boundaries? *Sociology* 45(5): 923-929
- Maguire, J. (2013). *Reflections on Process Sociology and Sport: 'Walking the Line'*. Londen: Routledge
- Malcolm, D. (2012). *Sport and Sociology*. Londen: Routledge
- Meulen, R. van der (2007). *Brug over woelig water: lidmaatschap van sportverenigingen, vriendschappen, kennissenkringen en veralgemeend vertrouwen*. Proefschrift. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen
- Mila-Schaaf, K. (2010). *Polycultural Capital and the Pasifika Second Generation: Negotiating Identities in Diasporic Places*. Proefschrift. Albany: Massey University
- Miller, T., Lawrence, G., McKay, J. & Rowe, D. (2001). *Globalization and Sport: Playing the World*. Londen: Sage
- NOC*NSF (2012). *Voortgangsrapportage 'Naar een veiliger sportklimaat'*. Arnhem: NOC*NSF

- NSV (2013). *Naar een evenwichtige kwaliteitsbeoordeling van sociologisch onderzoek*. Nijmegen: Nederlandse Sociologische Vereniging
- Numerato, D. & Baglione, S. (2012). The dark side of social capital: An ethnography of sport governance. *International Review for the Sociology of Sport* 47(5): 594-611
- O'Connor, J. & Brown, T. (2007). Real cyclists don't race: Informal affiliations of the weekend warrior. *International Review for the Sociology of Sport* 42(1): 83-97
- Poel, H. van der (2008). Ontwikkelingen in het sportbeleid 2005-2008. In: K. Breedveld, C. Kamphuis & A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Rapportage Sport 2008* (pp. 46-73). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Mulier Instituut
- Prins, B. (2007). Superdivers! Een inleiding. In: B. Prins (red.), *Superdivers! Alledaagse omgangsvormen in de grootstedelijke samenleving* (pp. 7-14). Zutphen: Eburon
- Putnam, R.D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster
- Ray, L. (2011). *Violence and Society*. Londen: Sage
- Rittel, H. & Webber, M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences* 4(2): 155-169
- Romijn, D., Kalmthout, J. van, Breedveld, K. & Lucassen, J. (2013). *VSK-monitor 2013: Voortgangrapportage Actieplan 'Naar een veiliger sportklimaat'*. Utrecht: Mulier Instituut
- Sage, G.H. & Eitzen, D.S. (2013). *Sociology of North American Sport* (negende editie). New York: Oxford University Press
- Scheerder, J., Bottenburg, M. van & Pauwels, G. (2008). Traditionele sportclubs versus lichte sportgemeenschappen: loopsport in vergelijking met andere populaire sporten. In: J. Scheerder en F. Boen (red.), *Vlaanderen loopt! Sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de loopsportmarkt* (pp. 313-338). Gent: Academia Press
- Schuyt, K. (2006). *Steunberen van de samenleving*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Severiens, S. (2014). *Professionele capaciteit in de superdiverse school*, Oratie uitgesproken op 20 maart 2014, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam
- Shilling, C. (2012). *The Body and Social Theory* (derde editie). Londen: Sage
- Sociaal Platform Rotterdam (2007). *De kracht van sport in de wijk. Advies over het smeden van sportieve coalities voor stadswijken*. Rotterdam: SPR
- Spaaij, R. (2007). Supportersgeweld rond voetbalwedstrijden: collectieve identiteit, sociale organisatie en groepsprocessen. *Groepen: Tijdschrift voor groepsdynamica en groepspsychotherapie* 2(3): 9-20
- Spaaij, R. (2008a) *Hooligans, fans en fanatisme*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Spaaij, R. (2008b). Men like us, boys like them: Violence, masculinity, and collective identity in football hooliganism. *Journal of Sport and Social Issues* 32(4): 369-392
- Spaaij, R. (2009a). Sport as a vehicle for social mobility and regulation of disadvantaged urban youth: Lessons from Rotterdam. *International Review for the Sociology of Sport* 44(2): 247-264
- Spaaij, R. (2009b). The glue that holds the community together? Sport and sustainability in rural Australia. *Sport in Society* 12(9): 1124-1138

- Spaaij, R. (2011) *Sport and Social Mobility: Crossing Boundaries*. Londen: Routledge
- Spaaij, R. (2012a). Beyond the playing field: Experiences of sport, social capital and integration among Somalis in Australia. *Ethnic and Racial Studies* 35(9): 1519-1538
- Spaaij, R. (2012b). Building social and cultural capital among young people in disadvantaged communities: Lessons from a Brazilian sport-based intervention program. *Sport, Education and Society* 17(1): 77-95
- Spaaij, R. (2013a). Sport, social cohesion and community building: Managing the nexus. In: P. Leisink, P. Boselie, M. van Bottenburg & D.M. Hosking (red.), *Managing Social Issues: A Public Values Perspective* (pp. 107-125). Brookfield en Cheltenham: Edward Elgar
- Spaaij, R. (2013b). Risk, security and technology: Governing football supporters in the twenty-first century. *Sport in Society* 16(2): 167-183
- Spaaij, R. (2014). Sports crowd violence: An interdisciplinary synthesis. *Aggression and Violent Behavior* 19(2): 146-155
- Spaaij, R. (in druk). Refugee youth, belonging and community sport. *Leisure Studies*, DOI: 10.1080/02614367.2014.893006
- Spaaij, R. & Anderson, A. (2010). Soccer fan violence: A holistic approach. *International Sociology* 25(4): 561-579
- Spaaij, R., Magee, J. & Jeanes, R. (2013). Urban youth, worklessness and sport: A comparison of sports-based employability programs in Rotterdam and Stoke-on-Trent. *Urban Studies* 50(8): 1608-1624
- Spaaij, R., Magee, J. & Jeanes, R. (2014). *Sport and Social Exclusion in Global Society*. Londen: Routledge
- Stewart, B. (1992). Athleticism revisited: Sport, character building and Protestant school education in nineteenth century Melbourne. *Sporting Traditions* 9(1): 35-50
- Stokvis, R. (2003). *Sport, publiek en de media*. Amsterdam: Aksant
- Stokvis, R. (2008). Sport als substituut voor religie in Nederland? *Leidschrift* 23(3): 119-133
- Stokvis, R. (2010). *De sportwereld: een inleiding*. Nieuwegein: Arko Sports Media
- Stokvis, R. (2014). *Lege kerken, volle stadions: sport en de sociale functies van religie*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Stuij, M. & Stokvis, R. (2010) 'Alles is mogelijk in de toekomst': *de sportmindedness van de Universiteit van Amsterdam*. Den Bosch: Mulier Instituut
- Theeboom, M., Schaillée, H. & Nols, Z. (2012). Social capital development among ethnic minorities in mixed and separate sport clubs. *International Journal of Sport Policy and Politics* 4(1): 1-21
- Veldboer, L., Boonstra, N. & Krouwel, A. (2007). Eenheid en verdeeldheid op het veld: de januskop van sport. In: L. Veldboer, J.W. Duyvendak & C. Bouw (red.), *De mixfactor: integratie en segregatie in Nederland* (pp. 71-80). Amsterdam: Boom
- Verdonk, R. (2008). Geen geld voor allochtone verenigingen. In: E. Wiedraaijer, C. van den Brink & T. Stevens (red.), *Hinderlijk buitenspel. Sport als motor van integratie* (pp. 156-162). Deventer: daM Uitgeverij
- Verenigde Naties (2008). *Achieving the Objectives of the United Nations through Sport*. Genève: Verenigde Naties
- Vermeulen, J. (2008). *Het kapitaal van de playground. Onderzoeksrapportage project SC*

RKF. Utrecht: Universiteit Utrecht, Utrechtse School voor Bestuurs- en Organiseringswetenschappen

- Vermeulen, J. (2013). The organization of social issues through sport: Youths in public playgrounds. In: P. Leisink, P. Boselie, M. van Bottenburg & D.M. Hosking (red.), *Managing Social Issues: A Public Values Perspective* (pp. 88-104). Brookfield en Cheltenham: Edward Elgar
- Vermeulen, J. & Verweel, P. (2009). Participation in sport: bonding and bridging as identity work. *Sport in Society* 12(9): 1206-1219
- Vertovec, S. (2007). Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies* 30(6): 1024-1054
- Verweel, P. (2007). *Respect in en door sport*. Amsterdam: Uitgeverij SWP
- Verweel, P., Janssens, J. & Rocques, C. (2005). Kleurrijke zuilen. Over de ontwikkeling van sociaal kapitaal door allochtonen in eigen en gemengde sportverenigingen. *Vrijtijdstudies* (23)4: 7-21
- Verweel, P. & Vermeulen, J. (2011). De kracht van het alledaagse sporten. In: P. Verweel & M. Wolterbeek (red.), *De alledaagse kracht van de sport* (pp. 105-119). Amsterdam: Uitgeverij SWP
- Vries, G. de (2011). De publieke rol van de sociologie. In: V. Veldheer (red.), *De publieke rol van de sociologie* (pp. 9-14). Den Haag/Nijmegen: Sociaal en Cultureel Planbureau/ Nederlandse Sociologische Vereniging
- VWS (2008). *De kracht van sport*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
- VWS (2011a). *Beleidsbrief sport: 'Sport en Bewegen in Olympisch perspectief'*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
- VWS (2011b). *Programma Sport en Bewegen in de Buurt*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
- VWS (2011c). *Actieplan Naar een veiliger sportklimaat*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
- VWS en BuZa (2008). *Een kans voor open doel. De kracht van sport in ontwikkelingssamenwerking*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport/Ministerie van Buitenlandse Zaken
- Wacquant, L. (2004). *Body and Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*. Chicago, IL: University of Chicago Press
- Walby, S. (2013). Violence and society: Introduction to an emerging field of sociology. *Current Sociology* 61(2): 95-111
- Walseth, K. (2008). Bridging and bonding social capital in sport: Experiences of young women with an immigrant background. *Sport, Education and Society* 13(1): 1-17
- Weenink, D. (2014). Frenzied attacks: A micro-sociological analysis of the emotional dynamics of extreme youth violence. *The British Journal of Sociology* 65(3): 411-433
- Westerbeek, H. & Smith, A. (2002). *Sport Business in the Global Marketplace*. Houndmills: Palgrave Macmillan
- Wilkinson, R. & Pickett, K. (2009). *The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone*. Londen: Penguin
- Young, K. (2012). *Sport, Violence and Society*. New York: Routledge
- Yuval-Davis, N. (2011). *The Politics of Belonging: Intersectional Contestations*. Londen: Sage